

Demet Teorisi, Işınlanma Paradoksu ve Zaman Felsefesinde Dört-Boyutçuluk Açısından Bir Yaklaşım

Bundle Theory, Teletransportation Paradox, and Four-Dimensionalist Approach

Turan Argun Sezer¹

¹(Doktora Öğrencisi), Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: T.A.S. 0000-0002-3228-8032

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Turan Argun Sezer
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-mail/E-posta: argunsezer@gmail.com

Başvuru/Submitted: 02.02.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 03.03.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 04.03.2022

Kabul/Accepted: 21.04.2022

Online Yayın/Published Online: 31.05.2022

Citation/Atıf: Sezer, Turan Argun. "Demet Teorisi, Işınlanma Paradoksu ve Zaman Felsefesinde Dört-Boyutçuluk Açısından Bir Yaklaşım" *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 56 (2022): 73-97.
<https://doi.org/10.26650/arc.1067399>

ÖZ

Zamanda özdeşlik problemi felsefe tarihinin en önemli ve temel problemlerinden birisidir. Fakat bu özdeşlik problemi sadece fiziksel nesnelere değil, bilincin özdeşliğinde de kendisini gösterir. Bilincin özdeşliği problemi onun salt bir tanımlama mı yoksa kendi içinde bir varlık olarak ontolojik bir statüsü olup olmadığı mı sorusuyla ilgilidir. Bu makalede demet teorisi gibi önde gelen bilinç teorilerinin bilincin geçişi veya bölünmüş zihin gibi temel problemlerin çözümünün açıklanmasında yetersiz olduklarını zaman felsefesinin bir kuramı olan dört-boyutçuluğun özdeşliğin geçişi konusundaki çözümlere yönelik yaklaşımını uyarlayarak savunacağım. Bu amaçla Theseus'un gemisi ve Chisholm'un kahve kupası gibi felsefenin bilinen örneklerini verecek ve aynı örnekleri bilincin geçişine uygulayacağım. Bu örneklerden hareket ederek, B-serisi yargılamalarıyla (özellikle Ezelicilikle) ışınlanma paradoksunun çözümünü öne süreceğim. Bilinç benzeri nesnelere kastın, bilincin var olmasını sağlayan bir zamansal ilişki mi yoksa bu ilişkilerden soyut bir ontolojik statü mü olduğu sorununa da değineceğim. Eğer bilinç ve nesnelere arasındaki bu ilişki ortaya konulursa Parfit ve diğer filozofların ortaya koyduğu benzeri sorunların çözülebileceğini düşünüyorum. Bunu yaparak bilincin diğer tüm uzay zaman nesnelere gibi mereolojik (parça bütün ilişkisi bağlamında) bir özü olduğunu ileri süreceğim. Bu sebeple de demet teorisini ve Parfit'in çözümünü, Sider'in Perry ve Prior'a karşı argümanlarından analogiyle reddedeceğim. Bu sayede argümanımı özdeşliğin analitik metafizik konumu lehine güçlendireceğim.

Anahtar Kelimeler: Işınlanma paradoksu, Dört-boyutçuluk, Özdeşliğin devamı, Zamanda özdeşlik, Özdeşlik problemi

ABSTRACT

The problem of "identity over time" is one of the most essential problems in the history of philosophy. However, the problem of identity arises not only with physical objects but also with the identity of consciousness itself. The problem of the identity of consciousness can be described as the question of whether it is a mere description or whether it has an ontological status as a being in itself. In this paper,

I argue that the prominent theories of consciousness, such as the Bundle Theory, are insufficient for explaining problems, such as the transition of consciousness or split minds, by adapting the solutions of the four-dimensionalist approach to the transition of identity problems from the point of view of the philosophy of time. For this purpose, I cite examples from well-known puzzles of philosophy, namely the Ship of Theseus and Chisholm's Coffee Cup, and apply the same examples to the transition of consciousness. Through the analogies of those examples, I argue for the temporal and half-temporal existence of consciousness. The main question here is whether there is a temporality of consciousness or an abstract ontological status of consciousness. In answering this question, I assume that consciousness, like any other spacetime object, has a mereological essence. I refute the Bundle Theory and Parfit's solution by analogy with Sider's argument against Perry and Prior. Thus, I enhance my argument in favor of the analytic metaphysics of identity.

Keywords: Teletransportation paradox, Four-dimensionalism, Survival of identity, Identity over time, Problem of identity

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this article is to provide a solution to the *paradox of teletransportation* in terms of the philosophy of time, which leads to problems related to the philosophy of mind and consciousness. In the first chapter, I present a description and analysis of the problems. Teletransportation paradox, as a hypothetical assumption, simply asks whether or not consciousness survives the teletransportation operation. If consciousness as *reality* is “beamed up” to another location in the spacetime continuum, would it survive? For the same purpose, I cite an example from a work of fiction, an episode from *Star Trek: The Next Generation*, which is famous for the “teletransportation by energizing” concept. Some philosophers like Parfit and Chisholm have provided answers to this problem, but of course, the answers are not limited to them. In this article, I employ a different solution by adapting the puzzle of the philosophy of time known as the Ship of Theseus. I think that it is viable to apply Sider's possible solution for the Ship of Theseus to the stream of consciousness. In the second chapter, I briefly discuss the main problems of the philosophy of time and their connections concerning the mind and consciousness, which I consider crucial for my purpose since there may be powerful objections against the ontological status of the mind in comparison to the other objects. To overcome these objections, I apply the tensed and detensed language operators and their ontological specifications. I hold the view that these tense operators—and the lack of their being—provide a truth value when it comes to the problem of identity. Why should one not apply the reducible detensed operators to consciousness when we can do the same thing to ordinary physical objects? This chapter, especially, addresses this question and tries to give a positive answer to it. In doing so, I show that the four-dimensionalist approach may be favored against the Bundle Theory. Therefore, my position is that of a Platonic essentialist, while arguing the position of the mind itself as a transition. In case there are other objections to my point of view, I defend the mind and its existence as being indispensable to the spacetime continuum, thereby revealing the fact that consciousness cannot be completely separated from spacetime. On the contrary, it depends on the so-called “transitions.” In this way, I believe I will be able to prove my thesis that the consciousness in time is inseparable from the identity of other objects over time that are real in terms of the flow of time. When time passes from the now to the past and finally to the future, it is merely a problem of alignment concerning the positions of objects in the spacetime

continuum. Therefore, in the third and last chapter, I apply the four-dimensionalist approach by analogy to mind and consciousness. Everything that is created over time is not beyond time itself; therefore, I maintain my position as an eternalist, which states that there are no temporal locations but temporal realities in which the objects “perdure” their identities, consciousness being no exception. Since consciousness cannot be an exception to the spatiotemporal relations of objects in time, the nature of consciousness depends on the changes, or the lack thereof, in time.

GİRİŞ

Işınlanma (teletransportation ya da teleportation) bilinmeyen bir kuantum durumunun daha sonra tekrar oluşturulmak üzere salt klasik bilgi ve salt klasik olmayan Einstein-Podolsky-Rosen (EPR) korelasyonu ile yeniden oluşturulmasıdır¹. Kütle ve enerjinin tüm genel ve arıza özellikleriyle ışınlanması gerçek dünyada şu an için mevcut olmayan hipotetik bir durumdur. Özellikle bilimkurgu eserlerinde çok yer bulan ışınlanmanın konumuz açısından önemi, kütle ve enerjinin ışınlanması durumunun insana uyarlanması halinde bilincin sürekliliğinin (continuity of consciousness) ve kişisel özdeşliğin (personal identity) nasıl devam ettiği ile ortaya çıkmaktadır.² Burada ışınlanma motifinin özellikle çok kullanıldığı *Star Trek: The Next Generation* dizisinin *Second Chances* bölümünden bir örnek verilecektir.³

U.S.S. Enterprise gemisinin ikinci komutanı Riker'dan, 8 yıl önce bir kaza geçirdiği ve ışınlanarak kurtulduğu U.S.S. Potemkin gemisinin kayıtlarını bir gezegene inerek alması istenir. Riker ve ekibi Potemkin'in bulunduğu gezegene indiğinde onları ikinci bir Riker'ın beklediğini görürler. Anlaşılan odur ki, 8 yıl önce Riker'ı gemideki kazadan kurtaran ışınlanma cihazı gezegenin anormal koşullarından dolayı bir "hata" vermiş ve "orijinal" Riker'ın ışınlanma cihazını çalıştırdığında, ikinci bir Riker'ı tekrar kuantum durumunda oluşturmuştur.⁴

Işınlanma ile ilgili yıllardır bilinen genel yargının, yani cismin bir yerden bir yere ışınlanarak aktarılmasının, aslında o cismin varlığının tüm özellikleriyle alınıp başka bir yerde devam ettirilmesinden çok o cismin varlığının *gerçekten* sonlandırılıp başka yerde kopyalanması olup olmadığı özellikle bilinç problemi sorun teşkil etmektedir. Bu paradoks daha önce dile getirilmiş olmasına karşılık kapsamlı bir felsefi önerme olarak ilk defa Parfit'in 1987 tarihli *Divided Minds and Persons* isimli makalesinde ele alınmıştır⁵. Bu makalede Parfit, varsayımsal bir ışınlanmayı düşünmemizi ister^{6 7}.

Parfit, bir insanın bir butona basmasıyla beyin ve bedenindeki tüm hücrelerin durumunu kaydeden bir cihazın bu durumu kaydettikten sonra dünyadaki varlığını sonlandırıp ışık hızıyla

1 Bennett, H. Charles, *Teleporting an Unknown Quantum State via Dual Classical and Einstein-Podolsky-Rosen Channels*, Aralık 1992, *Physical Review Letters* cilt 70, sayı 13.

2 Derek Parfit, *Divided Minds and Nature of Persons*, 1.

3 [https://memory-alpha.fandom.com/wiki/Second_Chances_\(episode\)](https://memory-alpha.fandom.com/wiki/Second_Chances_(episode))

4 [https://memory-alpha.fandom.com/wiki/Second_Chances_\(episode\)](https://memory-alpha.fandom.com/wiki/Second_Chances_(episode))

5 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 12.

6 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 21.

7 Parfit'in tanımına geçmeden önce bir hususu belirtmek gerekir. Işınlanma paradoksu bir *gedankenexperiment* (düşünce deneyi) olarak zihin felsefesinde bölünmüş zihin ve kişisel özdeşlik meselesine değinir. Kısacası, ışınlanmanın öncelikle ele alındığı bir sorun olarak ışınlanma olduğu takdirde bilince ve kendiliğe ne olacağı gibi hipotetik bir argümanın a priori olarak ön kabulüyle değil, tam tersine bilincin doğasının aslında ne olduğunun üzerine bir önermedir.

İkinci bir husus da bu yazımızın konusu itibarıyla sadece ışınlanma paradoksuna odaklanacağımız gerçeğidir. Parfit kitabında, aşağıda da belirteceğimiz gibi bilinçle ilgili Demet Teorisi (Bundle Theory) üzerine sadece ışınlanma paradoksunu örnek vermez. Gerek temel aldığımız söz konusu makalesinde gerekse de *Reasons and Persons* kitabında başka analogiler de kurmaktadır. Bunların bazıları sadece özdeşliğe dair değil Bölünmüş Zihin Teorisi (Split-Mind Theory) olarak bilinen diğer zihin teorilerine de temas eder. Ancak makalemizin kapsamı itibarıyla sadece ışınlanma paradoksu ve bunun zaman felsefesindeki paralelliği ve getirdiği çözümler üzerinde duracağım.

Mars'ta tekrar bir araya getirmesini imgelememizi ister. Beynin “replikası” tıpkı bu insanınki gibidir; butona basılana kadar hatırlanan tüm yaşam aynı şekilde kopyalanır ve psikolojik olarak sürekliliği devam eder⁸. Bu noktada Parfit örneğine devam ederek esasında bu replikanın kopyadan başka bir şey olmadığını söyleyecektir. Işınlanmak, ölmenin “berbat bir yoludur”⁹. Parfit tek bir ışınlanma operasyonunda beyin ve bedenin hücrelerinin aşamalı olarak ışınlandığı (replace) bir seri tasvir etmemizi ister. Serinin sonunda sadece yüzde 1 ya da 2 yer değiştirecek, ortasında yüzde 40 ya da 60 yer değiştirecek en sonuna doğru da yüzde 98 ya da 99'luk bir dilim yer değiştirecektir. En son aşama ise salt ışınlanmadır ki bu noktada tüm hücreler “yer değiştirir”¹⁰. Parfit, yer değiştirdikten sonra bilince kavuşan insanın “kendisi olup olmadığı” soruna iki cevap olduğunu söyler. Evet ya da hayır. Ortada bir cevap yoktur. Işınlanma cihazından yarım bir şekilde çıkmamanın imkânı yoktur. Sonuçta ortaya çıkan kişi o insan mıdır? Parfit'in deyimiyile *var olan* [sic]¹¹ bir insan olarak ya hepsi ya da hiçbiri olmak zorundadır.¹²

Parfit analojisinin çeşitli varyantlarını düşünmeye devam eder. Yukarıdaki yüzde örneklerinden devam ederek, hücrelerin yüzde 100'ünün yer değiştirmesi halinde sonucun bir replika olacağını, yüzde 1'lik bir kısmının yer değiştirmesi halinde ise açık bir şekilde ışınlanan insanın kendisi *olacağımı* ifade eder. Her durumda ışınlanma sonucunda ortaya çıkan insan ya replikadır ya da kendisidir.

Peki hücre sayısının nominal değerinin önemi nedir?

Parfit bilincin aktarımının hücresel bir şekilde ölçülebilmesinin felsefi olarak imkânsız olduğunu söyler. Gerçekten de hangi aşamada tam bir aktarım söz konusu olacaktır? Herhangi bir hücre sayısı ideal bir rakam olamaz. Dahası kritik bir yüzde olarak yüzde 49 ya da yüzde 34'ü aktarmanın o insanın kendisini oluşturmak için “garanti” bir sayı olması beklenir. Ancak bu halde Parfit birkaç hücrenin ne fark edeceğini sorar.¹³ Parfit, bunun sonucu olarak bilinci ve kendiliği (selfness) bir *kartezyen* gibi aşkın bir yapı halinde düşünmenin imkânı olmadığını savunur. Dolayısıyla kabaca şöyle denebilir; ışınlanma ile aktarma sonrasında temelde kendiliğe ne olduğu belirli bir ego ile açıklanamayacağına göre (ego teorisi) ışınlanma sonucunda bilincin akibeti sadece belirli bir kelime seçiminden ibarettir. Başka bir deyişle, hücrelerin yüzde ellisinin başka bir şekilde replikasının oluşturulmasıyla bunun o hücrelere sahip bir insanın kendisi olması arasındaki fark *maddi anlamda* bir olasılık değil, bir *betimlemedir*. Daha açıklayıcı olmak gerekirse Frege'nin 1892 tarihli *Über Sinn und Bedeutung (Anlam ve Referans Üzerine)* makalesinin girişinde sorduğu soru aklımıza gelebilir:

8 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 22.

9 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 22.

10 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 22.

11 Makalemizin sonraki sayfalarında Parfit'in burada belirttiği hususun ontolojik bir mutabakat olup olmadığı sorulacaktır. Görüşümüzce Parfit *will the resulting person be me? (ortaya çıkan insan ben olacak mıyım?)* diye sorduğu anda ontolojik bir sorunu kabul etmiştir. Burada *be* (sein) kavramı ile açıklanması istenen varoluşsal bir düzlemde iki sonuçlu bir argümanın (ya vardır ya yoktur) kesin olduğudur. Bu da hepimizin bildiği gibi Parmenidesçi bir çıkarıma işaret eder. Ancak Parfit makalesinde Parmenides'in varlık ile kastettiğini nasıl yorumlamaktadır? Parfit'in bu noktada Parmenidesçi bir yaklaşım izleyip izlemediğini makalemizin ilerleyen kısımlarında irdeleyeceğiz.

12 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 22.

13 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 23.

...eşyanın birbiriyle aynı olması zor bazı sorular doğurur; bu bir ilişki midir (Beziehung)? Nesnelere arasında bir ilişki midir? Yoksa nesnelere adları arasında bir ilişki midir?¹⁴

Parfit bu bağlamda Frege'nin bu sorusuna Buddha'nın bilince ve kendiliğe dair demet teorisi (bundle theory) ile cevap verir. Bunu aşağıda biraz daha açacağız. İki cismin, mesela x ve y cisimlerinin özdeşliği sadece isme dair (*nominal*) bir tanımlama sorunudur. O halde ışınlanmış olan kişinin *önceki* ve *sonraki* hali sadece bir tanım sorunu olacaktır.

İsme dair tanımlama sorunu nedir? Bu soruyu yanıtlamak için Parfit'in kulüp örneğine bakabiliriz. Düzenli olarak insanların bulunduğu bir kulüp düşünün. Uzun yıllar sonra aynı kulübün üyeleri, aynı isimle aynı kurallarla başka bir kulüp kurarlar. Burada "kurulan kulüp aynı kulüp müdür yoksa başka bir kulüp mü kuruldu?"¹⁵ sorusu ortaya çıkar. Bu, Parfit'e göre gereksiz bir sorudur. Zira Parfit'e göre kulübün gerçekten o kulüp mü yoksa başka bir kulüp mü olduğu sorusu, kulübün doğasının anlaşamadığı anlamına gelir.¹⁶ O halde basitçe özetlersek Parfit'e göre bir şeyin "yok olduktan"¹⁷ sonra tekrar oluşması (veya yok olduğunu sandığımız halde tekrar oluşması; zira Parfit'e göre arada fark yoktur) sonucunda ortaya çıkan fark tamamen bir adlandırma sorunudur. Işınlanmayı da aynı şekilde düşünebiliriz. Işınlanan insanın bedeni A noktasında "yok edilip" B noktasında tekrar oluşturuluyorsa devamlılığın ne olduğu sorusu önemlidir. Parfit, eğer ışınlanan insanın hücrelerinin yüzde 90'ı ya da yüzde 10'u ışınlanırsa ortaya çıkan sonucun aynı olduğunu iddia eder.¹⁸ Dolayısıyla esas soru şudur: Beyin ve bedenden ayrı olarak mevcut bir egomuz olmadığı sürece ışındandıktan sonra ne olacağının ne önemi vardır? Zira Mars'a ışınlanmak sonucunda psikolojik sürekliliğin devamı yetmez, o kişi ışınlanan insanın *kendisi* olmalıdır. Mars'a ışınlanan bir insan için tatmin edici olan, o kişinin sürekliliğinin bir an için yok edilip tekrar oluşturulması değil, o kişinin aynı kişi olmasıdır. O kişi *kendisi olmak ister*.¹⁹

Burada Parfit'in bu paradoksa çözümünün öncüllerinden biri olan ve felsefe tarihinde Budist açıklamalardan sonra ilk defa modern anlamda Hume tarafından tanımlanan demet teorisi devreye girer. Demet teorisi nedir? Hume, meşhur eseri, *A Treatise of Human Nature*'da şöyle der: "Diğer metafizikçileri bir yana bırakırsak, insanlığın geri kalanı için şunu söyleyebilirim; onlar algılanamaz hızda birbirini takip eden ve devamlı akış ve harekette olan farklı algıların *demetleri* ya da koleksiyonlarından başka bir şey değildir"²⁰. Hume'a göre *benlik* bir sabite ve bir töz değildir. Şahabettin Yalçın'dan atıf yaparsak:

14 Frege, Gottlob. *Über Sinn und Bedeutung*, Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik, 1892, NF-100, 25-50. "Die Gleichheit fordert das Nachdenken heraus durch Fragen, die sich daran knüpfen und nicht ganz leicht zu beantworten sind. Ist sie eine Beziehung? Eine Beziehung zwischen Gegenständen? Oder zwischen Namen oder Zeichen für Gegenstände?"

15 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 23.

16 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 23.

17 Burada "yok edilmeden" kastım o şeyin fiziksel olarak yok edilmesi değil, varlığının sonlanması anlamındadır.

18 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 23.

19 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 24.

20 David Hume, *A Treatise of Human Nature*, The Floating Press, 2009, 396.

Hume, Descartes'ın iddia ettiği gibi cogito argümanının bize benliğin tinsel bir töz olduğuna dair herhangi bir bilgi vermediğini söyleyerek tinsel tözün varlığını reddeder. Hume'a göre benlik dediğimiz şey, aslında bir 'algı demeti'nden başka bir şey değildir. Hume benliğin tinsel bir töz olmadığını söylemekle kalmaz, aynı zamanda onun zamanda değişmeyen ve kendi kendisiyle özdeş kalan bir varlık olmadığını da söyler.²¹

O halde demet teorisine göre benlik hem bir töz hem de özdeş kalan bir varlık değilse benliğin oluşturduğu kişi ve onun bütün duygu, düşünce ve davranışları da belirli bir töze bağlı değildir. Bu durumda Parfit'in ışınlanma ile varlığı "değişen" kişinin ne olmak istediği veya nasıl olmak istediğine dair sorun, bir sorun olmaktan çıkar. *İstemenin* demet teorisi açısından aslında bir *kendilik illüzyonu* olduğunu düşünürsek kişinin aynı kişi olup olmadığının önemi kalmayacaktır. Bu durumda Parfit'in sözleriyle "sıradan bir hayatta kalma durumunun da ışınlanıp replika olmaktan farkı yoktur".²²

Demet teorisi, kişiliğin ve kendiliğin bir adlandırma sorunu olduğuna şu öncülde varır:

- (1) Nesnel arasındaki ilişkiler, sürekli bir akış ve hareketle kurulur.
- (2) İki nesnenin özdeş olup olmadığı durumu akış ve harekete bağlıdır.
- (3) O halde iki ayrı nesnenin özdeşliği sadece tanımlamaya bağlıdır.

Şöyle bir örnek verilebilir: Bir şişeden çıkan buharın bir saniye önceki ya da iki saniye sonraki hali sadece ve sadece *zamansal operatörlerle* tanımlanır. Φ zaman operatörü *bir saniye önceki* ve *iki saniye önceki* buharı gösterir. İkisi arasında özdeşlik bağlamında bir problem yoktur. Esasında ontolojik olarak bir *özdeşlik* yoktur. Çünkü sadece tanımın kendisi (Φ zaman operatörü) böyle düşünmemizin sebebidir. Bu örneği hal değişimine uygularsak; bir nesnenin tamamen değişmesiyle başka bir nesneye dönüşmesi (aynı buharın bir şekilde katı ya da sıvı hale geçmesi gibi) bu da *uzamsal* ve *niceliksel* bir tanımlamaya bağlıdır. "Buhar suya dönüştü" dememiz sadece bir tanımdır ve ontolojik anlamda gerçeği ifade etmez. Bu öncülü daha da genişletirsek, kendiliği de diğer nesneden ayırmak için bir gerekçe kalmayacaktır. Bu sebeple kendilik bir özdeşlik olarak mümkün *olamaz*. Demet teorisi bu anlamda Budist felsefede *anatta* olarak bilinen bir duruma benzer. Kişiliğin yokluğu (non-self) olarak çevrilebilecek bu kavram, aslında bir töz olarak kişiliği (Sanskrit *ātman*) reddeder. Zira Budizm'e göre kişilik bireysel bir durumu oluşturmaz. Bireyi tanımlayan şey yine yukarıda verdiğimiz önermede olduğu gibi harekete bağlıdır.²³ Bu sebeple kişi (person) bir illüzyondur. Parfit yine Budist bir metinden, kişiliğin tanımlanmasının ancak özel adla olduğuna dair bir örnek verir; "annem ve babam bana bir isim verdi ama bu sadece geleneksel bir kullanım, bir *tanım* içindir"²⁴.

21 Şahabettin Yalçın, *Hume ve Benlik*, ed. İlhan İnan, Felsefe Tartışmaları, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Sayı 32, İstanbul, 2004, 21.

22 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 24.

23 Bodhi, Bhikkhu, *The Connected Discourses of The Buddha: A New Translation of the Samyutta Nikaya*, Wisdom Publications, 2000, USA, 1066 ve ayrıca bkz.137.

24 Parfit, *Divided Minds and Persons*, 21.

McTaggart, felsefe tarihinde zaman üzerine fikirlerin temelde bahsettiğimiz bu iki “seride” toplanması gerektiğini ileri süren ilk filozoftur.³⁰ McTaggart, 1921 tarihli *The Nature of Existence* ve ondan önce *Mind'da* yayınladığı *The Unreality of Time* isimli makalesinde bu iki serinin incelemesine girişir. Ancak McTaggart, zamanın A ve B yargılamalarının felsefi bir problemi işaret ettiğini söylemektedir. McTaggart, bu ok üzerinde olan olayların *değişime* bağlı olarak düşünüldüğünde paradoks ve çelişkilerle dolu olduğu fikrindedir. Mesela geçmişte olan herhangi bir A olayı, şimdide ve gelecekte tekrar olamayacağına göre o ancak geçmiş içerisinde tanımlanır. Oysaki zamanın akışını sadece ve sadece *değişim* ile tasavvur edebiliriz³¹ O halde A olayı ancak geçmişte kaldığı için ve bir daha değişmeyeceği içindir ki zaman gerçek değildir. Bu çelişkiden kaçınmak için B-serileri kullanılabilir. Ancak McTaggart’a göre bu da başka bir problemi doğurur. Çünkü B-serileri yukarıda bahsettiğimiz gibi terimleri birbirine bağlayan öncelik ve sonralık ilişkileridir.³² O halde McTaggart’a göre:

“Öncelik ve sonralık terimleri açık bir şekilde zaman-ilişkileri üzerinden olan B serileri, zamansal olarak var olamaz. Bunun sonucu olarak da eğer A serileri yoksa B serileri de yoktur ve A serileri olmaksızın zaman var olamaz.”³³

Yine McTaggart’ın verdiği meşhur örnekten hareket edebiliriz: Kraliçe Anne’in ölümü. Kraliçe Anne’in ölümü onun hayatı sırasında gelecekte olan bir şeydi, öldükten sonra geçmişte kaldı ve artık daha da uzak bir geçmiştedir.³⁴ Şimdi Anne’in ölümü geçmişte bir noktada olduğu ve bunun artık değişmesi imkânsız olduğu için geçmişte kalmaya devam edecektir. Zamanı algılamamızı sağlayan şey *değişim* olduğuna göre o halde zaman gerçek değildir.³⁵

Birbirini sıralayan M ve N olaylarını da benzer bir şekilde düşünebiliriz. M, N olayına dönüşür ve M olayı artık bir olay olmaktan çıkar. Bu halde zamanda M olayının varlığını konumlandırabilmemiz için onun değiştiğini iddia etmemiz gerekecektir. Ancak M bir olay olmaktan çıktığına göre onun ontolojik varlığı nasıl iddia edilecektir? Burada McTaggart açısından önemli bir ayrıntı şudur; McTaggart bir Hegelci olarak varlığı gerçekliğin bir parçası, bir yönü olarak düşünür.³⁶ O halde zamanın gerçek olabilmesi için varlık olması da gerekir.³⁷ O Bu durumda McTaggart’ın zaman hakkındaki görüşü Ingthorsson’un sözleriyle şöyle anlaşılabilir: “Zamanın gerçekliğe bağımlılığı, var olan bir özünün gerçek olmasına veya bir niteliğinin var

30 McTaggart, *The Unreality of Time*, 44.

31 McTaggart, *The Unreality of Time*, 11.

32 McTaggart, *The Unreality of Time*, 13.

33 McTaggart, *The Unreality of Time*, 13.

34 McTaggart, *The Unreality of Time*, 13.

35 McTaggart, *The Unreality of Time*, 13.

36 Rognvaldur Ingthorsson, *Understanding McTaggart's Paradox*, Metaphysics in the Post-Metaphysical Age Vol. II'de. 3.

37 Ingthorsson, *Understanding McTaggart's Paradox*, 3.

McTaggart’ın diyaletik metodu savunması onun Hegelyen olduğu yönünde şüphe doğurmaz. Ancak Hegel’in *absolute (mutlak)* kavramını baştan sona kendi felsefesiyle tekrar gözden geçirmiştir. Bu bağlamda Hegel’in gerçek olanı akli olarak değerlendirdiği teoriden ayrılmıştır. *Was vernünftig ist, das ist Wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig*. “Akli olan her şey gerçek, gerçek olan her şey ise aklidir”. Hegel’in mutlak idealinde hakikatin rolü onun ontolojisinde daha sonra varoluşçuları dahi etkileyecek bir şekilde genişler. Ancak McTaggart’ın bu yorumu onu diğer felsefi zaman telakkilerinden ayırır.

olan bir özle bağlı olmasına ya da var olan özler arasında bir ilişkiyi bulundurmasında yatar.”³⁸ Kısacası McTaggart, A ve B-serilerinin belirtilen açıklamaları üzerinden düşündüğümüzde zamanın değişimini hesaba katmaktan kaçınamayacağımızı, bu sebeple de değişimin olmadığı yerde zamandan da bahsedilememesi halinde zamanın gerçek olmadığını ileri sürecektir.³⁹

A serisi yargılamaları ile ilgili başka bir problem de onların McTaggart’ın *kötücül döngü* (*vicious circle*) adını verdiği bir döngüye takılmasıdır.⁴⁰ McTaggart bu sefer bir M olayını düşünmemizi ister. Eğer M geçmişte kaldıysa o şimdide oldu ve gelecekte de olacaktı. O gelecektir, şimdi olacaktır ve geçmiştir. Bu önermenin başka varyantlarını düşünmekte de mümkündür; “Sezar MÖ. 44 yılında suikasta uğrayacak” ve “Sezar şu an suikasta uğruyor” dediğimizde de benzer bir durumla karşılaşırız. Lakin bu *prima facie* basit bir çelişkidir. Bizim kullandığımız zaman kipleriyle ilgilidir. McTaggart şöyle der: “Bu terimlerin karakteristikleri onlar aynı zamanda (simultaneous) olduğu zaman uyumsuzdur ve her bir terimi art arda ele alırsak çelişki olmaz.”⁴¹ Ancak McTaggart bunun *kötücül döngüyü* içerdiği kanaatindedir çünkü zamanın geçmiş, şimdi ve gelecekte oluşan tanımını *önceden varsayar*. Ancak aynı zamanda A serisi yargılamaları da zamanı *önceden varsayar* ve bu da *ad infinitum* (ya da kimine göre *infinite regress*) bir önerme oluşturur. Zamanı tanımlamak için kipli ifadeye başvurmak kaçınılmazdır. “Hava dün güneşliydi” gibi. Oysaki kipli ifadenin kendisi (güneşliy-di ekiyle kullanılan kip) de zamanı tanımlar. Zaman, “dün” ve geçmiş zaman kipinin içinde vardır. Bu da döngü oluşturur. Zamanı tanımlamak için kip, kipi tanımlamak için de zaman kullanılmaktadır.

İlk başta bu önemsiz bir ayrıntı olarak gelebilir. Fakat zamanın doğası üzerinde düşündüğümüzde problem teşkil ettiğini anlamak zor değildir. Zira zamanın bu tanımlamanın dışında *olmak zorunda olduğu* bir düzlem olmalıdır ki kipli tanımlama onu döngüye sokmasın. Başka bir deyişle zamanın üç niteliğinin (geçmiş, şimdi ve gelecek) birbiriyle uyumsuz olması ve McTaggart’ın bu döngü konusunda ısrar etmesinin sebebi budur.⁴² Ingthorsson, McTaggart’ın paradoksu üzerine yazdığı makalesinde paradoksun temelinde yatan problemin *zamanın doğasının, varoluşun doğasıyla* [sic] uyumsuz olduğu fikri olduğunu ileri sürmektedir.⁴³ Bu tespit oldukça önemlidir. Çünkü aşağıda makalemizin üçüncü bölümünde de tartışacağımız gibi, zamanın doğasının varoluşun doğasıyla ilgili bu uyumsuzluğunun felsefi olarak formülasyonu esasında yukarıda bahsettiğimiz demet teorisinden farklı olarak nesnelere özdeşliği meselesinde bize farklı bir perspektif kazandıracaktır.

Tüm bu sebeplerle A serisinin çelişkili olması McTaggart’ı zamanın gerçek olmadığı fikrine götürür.⁴⁴ A-serileri ve B-serileri arasındaki uyumsuzluk ontolojik bir problemi göstermektedir ve bu da McTaggart’ın zamanın neden gerçek olmadığına dair yargısının gerekçesini oluşturacaktır.

38 Ingthorsson, *Understanding McTaggart's Paradox*, 6.

39 McTaggart, *The Unreality of Time*, 13.

40 McTaggart, *The Unreality of Time*, 468.

41 McTaggart, *The Unreality of Time*, 468.

42 Edward Freeman, *On McTaggart's Theory of Time*, *History of Philosophy Quarterly*, Cilt 27, No. 4, 386

43 Ingthorsson, 6.

44 McTaggart, *The Unreality of Time*, 473.

Şimdi, yukarıda kısa bir açıklama getirdiğim B-serilerini biraz açalım. Sider'in özlü ifadesiyle, "şimdi, geçmiş ve gelecek (*now, was and will*) ve benzeri kipli ifadeler A-kavramları iken, *önce ve sonra* ve benzeri kavramlar B-kavramlarıdır."⁴⁵ Basit bir örnek ile, "I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı'ndan öncedir" dediğimizde B-serisi bir yargılamaya başvurmuş oluruz. B-serisinin bir farkı, A serisi bir argümandan mesela "I. Dünya Savaşı başladı" argümanından farklı olarak belirli bir duruş noktası (*vantage point*) gerektirmemesidir.⁴⁶ Yine Sider'in da eklediği şekilde, A yargılamaları *gerçeklik değeri* (*truth value*) bazında değişir. "Şimdi yazı yazıyorum" dediğimde bu ifadenin gelecekteki tüm versiyonları yanlış olacaktır.⁴⁷ Zira şu an yazı yazıyor olduğum olgusunun gelecek ve geçmişteki durumları kesin değildir. O halde kipli yargılamalar yani A serileri kesin bir *gerçeklik değeri* içermezler.⁴⁸ Bu haliyle A serileri dinamik iken, B serileri statiktir.⁴⁹ B serileri statiktir çünkü öncelik ve sonralık ilişkisi içinde bulunduğu zamansal konumlanmanın dışına çıkmazlar. "Waterloo Savaşı 18 Haziran 1815'te başladı" önermesi her zaman ve her zaman için 18 Haziran 1815 tarihinin dışına çıkmayacaktır. Bu önermenin gerçeklik değeri bağlamında değişmesi mümkün değildir. Yine Sider'in deyimiyle "bir B yargılaması bir kere kesin bir gerçeklik değerine sahip olduğunda sonsuza kadar bu değeri koruyacaktır."⁵⁰ "Sezar MÖ Haziran 44'te öldürüldü" gerçeği hiçbir zaman değişmez. Ancak McTaggart'ın tarif ettiği gibi de B serisi yargılamaları da tıpkı A serisi gibi *art arda* (*succession*) özelliğini korumaktadır.⁵¹ Kısacası zamanın tarif edilebilmesi için M olayının N olayından önce gelmesi de bir art arda olma ilişkisidir. Bu bağlamda B yargılamalarının A yargılamalarından gerçeklik değeri kapsamında farklı olsalar bile *gerçekte* ne kadar farklı olduğu sorulabilir.⁵² Bunun yanında B-serilerine dayanan teorilere yönelik eleştiriler de vardır. Bu eleştirilerden en önemlisi değişim ve zamanın geçişiyle ilgilidir.⁵³ Bu eleştiri önemli bir eleştiridir. Dört-boyutçu-ezelici dünya tasavvurunda değişimin

45 Theodore Sider, *Four-Dimensionalism: An Ontology of Persistence and Time*, Clarendon Press, 2001, Oxford, 12.

46 Sider, *Four-Dimensionalism*, 12.

47 Sider, *Four-Dimensionalism*, 12.

48 Burada zamansal ilişkilerin zamana değil ancak nesnelere bağlı olduğu yönünde McTaggart ve Bertrand Russell arasındaki tartışmaya yer darlığından dolayı girmeyeceğiz ancak şunu söylememiz mümkündür; McTaggart, Russell'a karşı çıkarken aslında Russell matematiksel doğruluk ve yanlışlık önermelerini savunsa da iki ayrı önerme arasındaki doğruluk ve yanlışlık değerinin *değişimi* gerektirdiğini ileri sürmektedir. Burada bu konuda karşımıza çıkan başka bir sorun da Russell'in matematiksel nesnelere varoluşuna dair tespit ettiği küme teorisinin zaman felsefesi bağlamında yarattığı problemidir (bkz. Russell, Bertrand, *Introduction to Mathematical Philosophy*, Dover Publications, New York, 1993, 13). Belirli bir aritmetik dizinin sayılmasında onu takip eden serinin art ardalığı (*succession*) Zenon'dan beri bilinen bir problem olmakla birlikte temel problem her birinin küme teorisi bağlamında nasıl değerlendirileceğidir. McTaggart, bu bağlamda Russell'a itiraz ederken iki önerme arasındaki ilişkinin değişime bağlı olduğu fikrinde ısrarcıdır (bkz. Russell, Bertrand, *Principles of Mathematics*, Routledge Series, 2010, Bölüm 442, 476). Burada karşımıza çıkan soru, şayet B serisi yargılamaları (Bardon Russell için R serisi yargılamalarını örnek verir bkz. Bardon, Adrian, *The Future of Philosophy of Time*, Routledge Studies of Metaphysics, New York, 2012, 7) ise aritmetik dizilimlerin serilerinin zamansal açıdan *gerçeklik değerini* ancak yine artarda olma üzerinden (*successively*) tanımlayabileceği sorunu karşımıza çıkmaya devam eder.

49 Adrian Bardon, *The Future of Philosophy of Time*, Routledge Studies of Metaphysics, New York, 2012, 7.

50 Sider, Theodore, *Four-Dimensionalism*, 12.

51 McTaggart, *The Nature of Existence*, 11.

52 William Lane Craig & Quentin Smith, *Einstein, Relativity and Absolute Simultaneity*, Routledge, New York, 2008, 7.

53 Aykut Küçükparmak, *Zamanın A-B Serileri: Şimdinin Mahiyeti Üzerine Tartışmalar*, Beytülhikme An International Journal of Philosophy, Cilt 6, Sayı 1, Haziran 2016, 92. DOI: 10.18491/bijop.xxxxx.

olmadığı iddiasını taşır. Bu ise tam olarak doğru değildir. Bir dört-boyutçu ve ezeli için değişmeyen mereolojik yapıdır. Balashov köpek örneğini verir:

“Bir köpek benzer şekilde sayısız hücrelerden oluşur. Bu uzamsal parçalar birbiriyle aynı varlığını onun varoluşu süresince her dakika boyunca oluşturur. Bu mereolojik değişimi dışarıda bırakmaz. Köpek, özelde hücrelerinin devamlı yenilenmesiyle özdeşliğini korur... Köpeğin tıpkı uzamsal parçalarının olduğu gibi onun var oluşu süresince farklı anlarda farklı zamansal parçaları vardır... Köpek, tıpkı bir yolun uzayda bulunması gibi, birbiriyle özdeş olmayan zamansal köpek parçalarından oluşur. Ve tıpkı bir yolun taşrada dar olup, şehirde geniş olması gibi köpek de hem kızgın hem sakin olduğu zamansal parçaları taşıyarak sakin olmadan, kızgın olmaya doğru gider. Değişim, yolun uzayda niteliksel değişimi gibi köpek için de zamanda değişimdir. Bu da diğer fiziksel nesnelere için geçerlidir.”⁵⁴

A ve B serileri arasındaki temel farklar bunlardır. Fakat zaman felsefesi görüşleri içerisinde A ve B serileri genellikle kendi içlerinde farklı görüşleri oluştururlar. İstisnaları olmakla birlikte A serisi teorilerine bağlı görüşler şimdilik (presentism), genişleyen blok evren teorisi ve indirgemeciliktir. B serisine bağlı görüşler ise üç-boyutçuluk, dört-boyutçuluk ve bunlara bağlı olarak da ezelicilik (eternalism), blok evren teorisi ve Platoncu teorilerdir⁵⁵. Belirtmek gerekir ki bu görüşler her iki seriye de muhakkak bağlı olmak zorunda değildir. Mesela genişleyen blok evren teorisinde tıpkı B serilerinde olduğu gibi kipli yargılamaların indirgenebileceğini savunan felsefeciler de vardır⁵⁶.

Zaman felsefesinde dört-boyutçu yaklaşım (four-dimensionalism), nesnelere sadece uzamsal değil *zamansal* kısımlarının da var olduğu fikrini savunur.⁵⁷ Üç-boyutçu yaklaşımdan şu şekilde farklıdır: Üç-boyutçu yaklaşım nesnelere zaman içerisinde *tamamen var olduğunu* (endure) ileri sürerken, dört-boyutçu yaklaşım *zamansal kısımlarıyla* (temporal parts) var olduğu fikrindedir⁵⁸. Bu sebeple üç-boyutçu yaklaşımlar aynı zamanda *endurantist* (*bulunduğu ana göre var olanı savunan/süreci*) yaklaşımlarken, dört-boyutçu yaklaşımlar *perdurantist* (*zaman içerisinde yayılarak var olanı savunan/daimici*) yaklaşımlar olarak da bilinir⁵⁹. Basit bir örnek verecek olursak, bu makalenin yazıldığı bilgisayar sadece arızı olarak parçalardan oluşmaz. Bu bilgisayarı oluşturan parçalar ve bilgisayarın kendisi nasıl masanın üzerinde duruyorsa, zamanda da “durmaktadır”. “Bilgisayar masamın yanındaki çekmecenin üstünde duruyor” demekle onun *uzamsal* konumunu ifade ederim. “Bilgisayar artık burada değil” dediğimde ise onun zamansal konumunu tarif ediyordum. Nasıl bir nesne *uzamda* yer kaplıyorsa, *zamanda* da yer kaplar.

54 Yuri Balashov, *Persistence & Spacetime*, Oxford University Press, New York, 2010, 12.

55 Ned Markosian, “Time”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/16/05/2020/>>.

56 Sider, *Four-Dimensionalism*, 21.

57 Sider, *Four-Dimensionalism*, 52, ayrıca bkz. Heller, Mark, *Temporal Parts of Four Dimensional Objects*, *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition* içinde, Cilt 46, No.3. 325.

58 Sider, *Four-Dimensionalism*, 52.

59 Ned Markosian, “Time”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/16/05/2020/>>.

Konumuzla ilgili zaman yolculuğunu konu alan filmlerde yer alan renkli bir diyalogdan da örnek verebiliriz. Bir zaman yolcusuna onun zaman yolcusu olduğunu bilmeden nereden geldiğini sorduğumuzda alacağımız cevap da bununla ilgilidir. Nereden geldiği değil *hangi zamandan geldiği* (not where but when) sorusu önemlidir. Zira “zamanda yolculuk” diye bir kavram sadece tanımsal ve teorik anlamda mümkünse yolculuğu tanımlamamız için gereken en temel argüman, yani herhangi bir noktadan başka bir noktaya ulaşmak fikri bizi bu sezgisel çıkarıma götürecektir. Basitçe şöyle diyebiliriz: 1985 ile 1955 yılları tıpkı bir haritadaki iki ayrı nokta gibidir. 1985 yılından 1955 yılına seyahat eden bir zaman yolcusu da “iki nokta” arasında seyahat etmektedir. Bu örnek elbette ki zaman yolculuğu fikrinin *en azından* teoride mümkün olup olmadığına ve dört-boyutçu yaklaşıma göre zaman yolculuğunun mümkün olup olmadığı çıkarımına bağlıdır. Dolayısıyla *petitio principii* sayılmamalıdır.

Dört-boyutçu için dünya *evrelerden* (*stages*) oluşur.⁶⁰ Bu evreler Sider’a göre daha büyük bir toplamı ifade eden parçaların ontolojik yapılarından oluşmaktadır (mereology).⁶¹ Bu ontolojik yapılar, kısıtlanamaz bileşim (unrestricted composition) olarak tanımlanır.⁶² Dört boyutlu dünya her bir evrenin mereolojik toplamını ifade eder.⁶³ Bu toplamın ve kısıtlanamaz bileşimin ne demek olduğunu aşağıda dört-boyutçu yaklaşımımızı problemimize uygularken göreceğiz. Dört-boyutçu yaklaşım bu bağlamda B serisi teorisine de uyar. B serisinde zaman kipli yargılamada tanımlanmadığı ve “objektif bir zaman akışı” fikri olduğu için, dört-boyutçunun dünya ve zaman ile ilgili önermeleri de buna uyacaktır. Bu evreler, belirli bir varlığın ontik konumunu anlamamızı sağlayacaktır. “Konumlandırma” problemimiz açısından çok önemlidir. Nesnelerin birbiriyle ilişkisinin aslında *niceliksel mi yoksa zamansal mı* olduğu, problemimizin gelip çatığı en zorlu noktadır.

Evre teorisi dört-boyutçu zaman anlayışının bakış açılarından biridir. Bundan başka bir bakış açısı da dört-boyutçuluk zamanın içinde *uzay zaman sarmalı* (*spacetime worms*) olarak adlandırılabilir bir sistemin var olduğunu önermektedir.⁶⁴ Bu *uzay zaman sarmalı* her bir evrenin bulunduğu *zamansal kısmın* birbirine özdeş olmasını sağlayan çok yönlü bir uzay zaman yapısıdır. Bu durumda zamanla meydana gelen değişme Sider’ın deyişiyle dört-boyutçu için birbirinin ardı sıra gelen zamansal kısımların benzersizliğinden oluşur.⁶⁵

O halde ezelicilik görüşü burada nerede durmaktadır? Ezelicilik görüşü tüm geçmiş ve gelecekteki nesnelerin tıpkı şimdikiler gibi gerçek olduğunu ileri sürer.⁶⁶ Nasıl bizden yüzlerce ışık yılı uzakta olan bir gök cismi aşırı uzak olduğu için gerçekliğini yitirmiyorsa, en uzak geçmişteki nesne de yitirmez. Sider’ın deyimiyle; “blok evren fikrinde dinazorlar, bilgisayarlar ve gelecekte

60 Sider, *Four-Dimensionalism*, 13, ayrıca bkz. Noonan, H. W., *The Four-Dimensional World*, Oxford Journals içinde, *Analysis*, Cilt 37, No.1 35.

61 Sider, *Four-Dimensionalism*, 13.

62 Katherine Hawley, *How Things Persist*, Clarendon Press, Oxford, 2001, 92.

63 Sider, *Four-Dimensionalism*, 13.

64 Sider, *Four-Dimensionalism*, 5.

65 Sider, *Four-Dimensionalism*, 5.

66 Sider, *Four-Dimensionalism*, 11.

Mars'taki insan yerleşimleri eşit olarak geçerlidir.⁶⁷ Buna karşılık şimdıcilik (presentism) sadece mevcut nesnelerin gerçek olduğunu ileri sürer.⁶⁸ Ezelici görüş ile şimdıciliğin birbirinden farklı olduğunu anlamak zor değildir. Şimdiciye göre P nesnesi zamanda sadece şu an mevcut olduğu için gerçek ise, geçmişte ve gelecekte gerçek olmayacaktır. Ancak ezeliciye göre *tüm zamanlarda* geçerlidir. Önümde duran bilgisayar hiç değilse belirli bir geçmişte (mesela t1 zamanında) *henüz* yapılmamış bile olsa belirli bir t zamanı içerisinde yapılmış olduğu haliyle ve gelecekte var olacağı haliyle geçerlidir. Eğer onun varlığını ıskata uğratan herhangi bir gelişme olmazsa tüm gelecek zamanlarda (mesela t2 zamanında) gerçek olduğunu varsaymamak için herhangi bir neden bulunmaz. Daha iyi anlamak için örnek olarak bir kahve çekirdeğini düşünelim. Bu kahve çekirdeğinin ilk günkü hâli A hâli olsun. Çekildikten sonraki hâli B hâli, sıvıyla birlikte karışıktan sonraki hâli C hâli olsun. Sağduyu bize kahvenin aynı anda bu üç hâlin her biri olamayacağını söyler. A hâli, çekilmeden önceki zamansal kısmı, B hâli çekildikten sonraki zamansal kısmı, C hâli ise içilebilir bir kahve olduğu anı ifade eder. Leibniz'in özdeşlik yarasını hatırlayalım:⁶⁹

$$\forall Fx. \forall Fy(Fx \leftrightarrow Fy) \rightarrow x=y$$

Tüm x'lerin y olduğu fonksiyonunda x, y ile özdeşdir. Kahve çekirdeği özdeşliğini öğütüldükten sonra kaybeder. Dolayısıyla kahve çekirdeği, çekirdeklik vasfını yitirir (survival of identity). Bir sonraki aşamada çekilmiş vasfını da suya karıştığı için yitirecektir. Kahve çekirdeği doğal olarak bu özdeşlik yarasına takılacağına göre bu durum nasıl açıklanabilir? Burada kahvenin her bir halinin zamansal kısımdan oluştuğu teorisi devreye girer. Bu şekildedir ki bizim için kahve çekirdeği zamanda A olarak *varlığını* sürdürürken, B olarak da C olarak da *varlığını* sürdürür. Dört-boyutçuluğun yukarıda tanımladığımız gibi *daimici* olmasının sebebi budur. Dolayısıyla ezelici fikre göre ne kahve çekirdeği (A) ne öğütülmüş kahve (B) ne de suda eriyen kahve (C) özdeşliğinden bir şey kaybetmiştir zira her üçü de geçmiş, şimdi ve gelecek projeksiyonlarının her birinde geçerlidir. Değişime tabi olmaları ezelici görüş bağlamında özdeşliklerinden kopmalarına izin vermez. Fakat bu bir sorunu dışarıda bırakmaktadır. Özdeşlik meselesini halletmiş olsak bile nesnelerin eşzamanlılıkla ya da öncelik-sonralık ilişkisinde bulunduğu bir evren tasarımı (yani dört-boyutçuluk ve ezeliciliğin evren tasarımı) özdeşliğin nasıl korunduğu özellikle özel görelilik açısından şöyle bir soruna yol açar; x nesnesi için y'nin belirli bir evredeki referansını (ya da uzay zaman sarmalında) fizik açısından tanımlasak bile, ontolojik olarak birbiriyle görelî referans çerçevelerinde *öncelik-sonralıkları* olduğunu ileri sürmek nasıl mümkün olacaktır? Aşağıdaki bölümde bu soruya kısa da olsa değinilecektir.

1.2. Özel Görelilik, *Perdurantism* (Daimicilik) ve *Endurantism* (Sürecilik)

Burada konunun özel görelilik ile ilişkisine uzunca değinilecek kadar yerim olmasa da zamanın geçişi, değişim ve A-B serilerinin özel görelilik ile ilişkisine değinmem gerekiyor. Özel görelilik açısından problemimizin en çetrefilli olduğu noktanın burası olduğu fikrindeyim. Craig ve Bardón'un kitabı *Einstein, Relativity and Absolute Simultaneity*'nin giriş bölümü bu konuda

67 Sider, Four-Dimensionalism, 11.

68 Sider, Four-Dimensionalism, 11.

69 Gottfried W Leibniz, *Discourse on Metaphysics*, Oxford Clarendon Press, çev. Gonzalo Rodriguez-Pereyra, 35.

çok mühim birtakım yanlış anlamaları giderme eğilimindedir. A serisi ve B serisi arasındaki seçimlerin Einstein ve Minkowski uzay zaman göreliliklerine göre değişim göstermesi böyle bir probleme işaret eder.⁷⁰ Şöyle düşünersek; M ve N olaylarının birbirini öncelemesi ve birbirinden sonra gelmesi onların *aynı zamanda* birbirlerine göreli olaylarla bağlantılı olup olmadığına göre değişebilir. Eğer B serisi yargılamayla zamanı anlamlandıracak olursak, *geçmiş, şimdi ve gelecek* olayların eşzamanlılığını anlamlandırmak Minkowski uzay zaman teorisi bağlamında zor olmaz. Ama yine de Einstein'ın özel görelilik kuramına takılan bazı sonuçları olacaktır. O halde eşzamanlılık (simultaneity) zamanın A serisi ve B serisi açısından nasıl anlamlandırılacaktır? Burada Craig'ın McTaggart paradoksu hakkında işaret ettiği sorunu ortaya koymak önemlidir. Kipli zaman ifadelerini Minkowski uzay zaman fikirleriyle ifade etmek absürttür. Craig, "Waterloo Savaşı meydana geldi" ifadesi uysa da "Waterloo Savaşı meydana geliyor" demenin kesinlikle Minkowski uzay zamanının referans çerçevesine uymadığı fikrindedir. Craig bu absürt sonucun bir sorun olduğunu ifade eder.⁷¹

Steven Hales ve Timothy Johnson 2003 yılında kaleme aldıkları bir makalede, aralarında ezeli olan Smart, Balashov gibi düşünürlerden, şimdici olan W. L. Craig'e kadar pek çok filozofun özel göreliliğin aşağıda ayrıca inceleyeceğim daimicilik (nesnelerin zaman *içinde* yayılarak var olduğunu savunan görüş) ile tutarlı olduğunda mutabık olduğunu söylemişlerdir.⁷² Hales ve Thomson'a göre daimiciliğin eleştirilenleri Smart'la birlikte ÖG'den [özel görelilik] zamansal parçalara çıkan her yolun Minkowski uzay zamanından geçtiğine katılmaktadırlar.⁷³ Yine Hales ve Thomson, "Özel göreliliğin en önemli unsurlarından biri olan Lorentz dönüşümü'nün (Lorentz Transformation) zamansal parçaların bir arada bulunmasını sağlayamayan *endurantism* gibi ontolojileri reddedeceğini ileri sürmektedirler."⁷⁴ Bu sebeple özel görelilik, fizikteki gelişmeler ve yukarıda bahsettiğim Minkowski uzayının matematiksel aksiyomları eşzamanlılık ve özel göreliliğin referans çerçevesi kavramlarıyla düşünüldüğünde McTaggart'ın ayrımlarından daha sofistike ve teorik ayrımlar gerekecektir ki bunlar da yine isimlerini aldıkları aynı serilerden A teorileri ve B teorileri olarak gruplanmışlardır.⁷⁵ Philip Turetsky, aradaki farkın teorik yönünü şu sözlerle tanımlar: "A-teorisi, A-karakteristiklerinin [A-serileri yargılamaları özelliklerinin] ortadan kaldırılamaz özelliklerine dair pragmatik düşüncelere başvururken, B-teorisi bunu, yani kendi objektif gerçekliklerine karşı ele alarak, özneliklerinin bir göstergesi olarak görür."⁷⁶ Philip Turetsky yine de fizik ve onun çıkarımlarının B teorisiyle uyumlu olduğu fikrindedir. Turetsky'ye göre görelilik kuramı, A ilişkilerini değil B ilişkilerini tanımlar.⁷⁷ Çünkü özel görelilik kuramına göre her bir olay Turetsky'nin deyimiyle "öncelik ve sonralık ilişkisinin ne olduğunu belirleyen

70 Craig&Smith, *Einstein*, 7

71 Craig&Smith, *Einstein*, 7.

72 Steven Hales ve Timothy Johnson, A., *Endurantism, Perdurantism and Special Relativity*, The Philosophical Quarterly, Cilt 53, Sayı 213, Ekim 2003, 529.

73 Hales ve Johnson, A., *Endurantism*, 529.

74 Hales ve Johnson, A., *Endurantism*, 528.

75 Philippe Turetsky, *Time*, Routledge, USA, 1998, 120.

76 Turetsky, *Time*, 120.

77 Turetsky, *Time*, 146.

ışık konisinin merkezinde temsil edebilir fakat hiçbir olay şimdiki an imtiyazına sahip olamaz.⁷⁸ Bu sebeple zamanı kipli ifadelerin dışında düşündüğümüzde eşzamanlılık ve ardı ardinalık ile tanımlanabilecek ilişkiler kalır. Bu ilişkiler ise özel görelilik açısından önemlidir. Mesela ışınlanma paradoksundan hareket edersek; özel göreliliğin daimicilik ile ele alındığı senaryoda bir kişinin t_1 zamanında ışınlanıp, t_2 zamanında “ortaya çıkması” arasında bir *fark yoktur*. İkisi de eşzamanlı olaylardır çünkü referansları *birbirinin* zamansal konumlarını doğrulamaz.⁷⁹ Bu daimicilik açısından Hales ve Thomson’ın araştırması düşünüldüğünde onaylayıcı görünmektedir. Bununla birlikte daimiciliği onaylamak için muhakkak özel göreliliğin ışık hızına yakın fiziğine başvurmayaya gerek yoktur. Bir an için özel göreliliğin dışına çıkıp, Newton yasalarınca zamansal açıdan birbirini incelemeyen ama aynı zamanda meydana gelen iki olay düşünelim. M ve N olayları birbirine zamanda paralel olarak olup bitmekte ve sırasıyla yerlerini Q ve P olaylarına bırakmaktadır. Birbirine paralel her iki olayın eşzamanlı olarak bir araya gelmesi ve sonuçlanması yine A serileri ve B serileri bağlamında, uzay zamanı nasıl tasavvur ettiğimize bağlı değişecektir. M olayı bitip Q olayı oluşan zamana kadar, N olayının bitip P’nin oluşması nasıl bir yere konulacaktır?

N ve M’nin aynı *zaman aralıklarıyla* (time interval) geliştiğini düşünelim. Hangi zaman aralığı esas alınacaktır? Görünüşe göre iki zaman aralığını *ad infinitum* tanımlamadan kaçınmak için B serisi tasavvurun kullanılması gerekmektedir. Zira N ve M aynı zaman aralığında dediğimizde birinin diğerine art arda olma durumu olmasa bile zamansal operatörün kullanımı bağlamında karşılaştırabilmek için başka bir ontolojik yapının kurulması gerekir. Bu şekilde onlardan sonra gelen Q ve P olaylarının *niceliksel mi yoksa zamansal* bir problemin parçası mı olup olmadığı daha açık bir şekilde anlaşılacaktır. İki ayrı olayın eşzamanlılığında *seçmek zorunda olduğumuz* referans çerçevelerinin (N olayı ya da M olayı) birbirine göreli olmalarını da buna ekleyebiliriz.

Ezeliciğin ve dört-boyutçuluğun özel göreliliğin nesnelerin zamandaki özdeşliğine dair ontolojik yaklaşımına daha yakın olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu bağlamda geriye ezeliçi görüşlerin ışınlanma paradoksuna uygulanması kalıyor.

2. Işınlanma Paradoksuna Dört-Boyutçu Yaklaşımın Uygulanması

2.1. Dört-Boyutçuluk Açısından Bilincin Aktarımı, Prior ve Perry’nin Argümanına Sider’in Cevabı

Şurası açıktır ki nesnelerin uzamsal ve zamansal kısımlarının olduğunu kabul ettiğimizde metafizik pek çok problemi daha kolay bir şekilde ele alsak bile *kendilik ve bilinç* kavramları sorun olmaya devam eder. Burada klasik ruh ve madde tartışmasından uzaklaşarak başka bir perspektifle bakmaya çalışacağım. Yukarıda ilk olarak bilinç ve kendilik problemi üzerine bir düşünce deneyi olan ışınlanma paradoksunu ele aldım ve ışınlanma paradoksuna dair Parfit’in çözüm önerisini analiz ettim. İkinci bölümde ise uygulayacağım modeli tanımladım ve analiz ettim. O hâlde problemi anlamak için sorumuzu tekrar edebiliriz; kendilik (ve dolayısıyla kendilik bilinci) ışınlanma ile özdeşliğini koruyabilir mi? Parfit’in bu soruya verdiği cevap,

78 Turetsky, 146.

79 Burada Kuantum fiziğinden kaynaklı zorluklar ele alınmamıştır.

psikolojik devamlılığın kişisel özdeşliği de tanımlaması sebebiyle özdeşliğin devam edip etmemesinin sorun olmayacağı, yönündeydi.⁸⁰ Yani Parfit için bu konudaki indirgemeci tavır (yukarıda kısaca bahsettiğimiz zamana dair indirgemeci tavır ile karıştırmamak gerekir) indirgemeci olmayan kartezyen ego fikrinden farklı olarak, bilincin nasıl bir değişime uğradığının sadece tanıma bağlı olduğu yönündeydi.⁸¹

Felsefede özdeşliğin zamanla değişmesi (*identity over time*) sorunu sadece nesnelere söz konusu olduğunda ele alınması daha kolay bir sorundur. Ancak kendilik ve bilinç akışı (*stream of consciousness*) söz konusu olduğunda problemin kapsamı değişecektir. Kendiliğin özdeş olup olmadığı meselesi yukarıda ele aldığımız tartışma bağlamında bile tek başına düşünüldüğünde çok geniş kapsamlı bir problemdir.

Roderick Chisholm'ın, *Person and Object: A Metaphysical Study* (*Kişi ve Nesne: Metafiziksel Bir Çalışma*) eserinin beşinci bölümü *The Persistence of Persons through Time* (*Kişilerin Zamanda Varoluşu*) şu önemli soruyla başlar: *Ben başkaları üzerinden (ens per alio) mi yoksa tek başıma mı (ens per se) varım?*⁸² Chisholm bu soruya iki bağlamda cevap verilebileceğini düşünür. Birisi insan şayet *ens per alio* bir varlık ise *ens successivum* (parçalarının devamlılığından oluşan bir varlık) olduğu fikridir.⁸³ Ancak Chisholm bu fikrin doğru olmadığını zira sadece başkaları üzerinden devam eden bir varlığın başka bir devamlılığa da sonuç vereceğini ileri sürerek, “ben”i oluşturan varlık parçalarının Kant'ta ileri sürüldüğü haliyle “pozitif” bir tanımlama vermeyeceğini ortaya koyar.⁸⁴ O halde “ben” denilen kavramın, geçmiş, şimdi ya da gelecekteki hali kesin bir ontolojik konum vermeyecektir. Chisholm, Locke'un sorduğu soruyu sorar:

“Fiziksel evreni oluşturan nihai parçacıkların geçişli doğası düşünüldüğünde, şayet ben zamanda varlığımı sürdürüyorsam, o halde bilincimin bir özden diğerine transfer edilebileceği fikrini savunmak makul değil midir?”⁸⁵

Locke'un bu soruya cevabı açıktır:

“Kişisel özdeşlik, bir insanı kendisi yapan aynı bilincin kendisi olarak, sadece bireysel özün veya farklı özlerin devamlılığına ilişkin olup olmadığına bağlıdır.”⁸⁶

Chisholm buradan devam ederek özdeşliğin *katı ve gevşek (strict and loose)* olup olmadığına göre bir ayırım yapacaktır.⁸⁷ Chisholm, meşhur kupa ve T kupası örneğini verir. Chisholm'a göre bir kahve fincanının bir önceki halinin sonrakiyle aynı olması mümkün değildir. Ancak önceki kupa sonraki kupayla gevşek bir anlamda özdeştir. Kupanın tutacağı bir an için parçalandığı

80 Derek Parfit, *Reasons and Persons*, Clarendon Press, Oxford, 1984, 248.

81 Parfit, *Reasons and Persons*, 249.

82 Roderick M. Chisholm, *Person and Object: A Metaphysical Study*, Open Court Publishing Company, GB, 1979, 104.

83 Chisholm, *Person and Object*, 104.

84 Chisholm, *Person and Object*, 105.

85 Chisholm, *Person and Object*, 106.

86 Chisholm, *Person and Object*, 106.

87 Andre Gallois, “*Identity Over Time*”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/identity-time/>>.

düşünelim. Bu bir H kupası olsun. Chisholm'a göre kupanın önceki H kupasından ve daha sonra da tutacağı olduğu zamana dair T kupasından oluştuğunu düşünelim. T kupası, önceki bir zamanda (t1 zamanı) H kupasının *ens successivumunu* oluşturmaktadır. T kupası bu halde t2 zamanında onun *ens successivumu olmaya devam eder*. O halde T kupası, H kupasının içsel anlamda arızı özelliğini oluşturacaktır. Chisholm buna bir de S sekanslarının olduğu anları ekler. Her bir kupa bu S sekanslarına (sürelerine) bağlıdır. Kupa, t2 zamanında tamamen T kupasından oluşmaktadır. Sonraki kupa T kupası olacağına göre o da bir şeyin *ens successivumudur*. O halde H kupası da sonraki kupalarla gevşek bir biçimde özdeştir⁸⁸.

Bu görüşe katılmak zor görünmektedir. Bir nesnenin tüm ilinekleri ve tözünün durumlarının her birinin diğerine aktarımını gevşek ve katı diye ayırmak için o nesnenin *tüm özelliklerinin* transfer edilebileceği bir yapının biliniyor olması gerekir. Peki bu katı ya da gevşek olarak anlamlandırması çok zor daha sofistike bir sistemin mesela bir ağacın ya da çok fazla kimyasal bileşenden oluşan bir bileşenin “ışınlanmasında” nasıl anlaşılacaktır? Gevşek ya da katı olması kesinlikle bazı bileşenlerin *nasıl tanımlandığına* göre değişecektir. Bileşen bir yana, burada söz konusu edilen insanın kendilik yapısının özdeşliği olduğuna göre tartışmaya aslında bir *ens successivum* olarak değil ama kendiliğin bütünüyle transferi olarak bakmak gerekmektedir.

Parfit'in paradoksunda bizi düşündürmesi gereken nokta şudur: Kendiliğin bir noktadan başka bir noktaya transferi (ışınlanma) onun özünü ne kadar değiştirirse değiştirirsin varlığını değiştirmeyecektir. Şunu demek istiyorum: Eğer Mr. Spock Atılgan'dan bir gezegene ışınlanıyorsa, onun Mr. Spock olarak varlığında kesinti olması, onun arazlarını *a posteriori* olarak değiştirse bile *a priori* olarak varlığını değiştirdiğini varsaymamızı gerektirmez. Burada Parfit'in Parmenides'teki açmazla tekrar sürüklendiğini görmek mümkündür. Şöyle ki, bir şey varsa vardır dediğimizde, onun yok olduğu uzay zaman aralıklarını düşünmek imkânsızlaşır. Yukarıda Parfit'in *Divided Minds* makalesinde sorduğu soru yani “Ortaya çıkan kişi *ben olacak mıyım?* (will the resulting person *be me?*) sorusunda metafiziksel olarak bir açmazla karşılaşırız. O da “be” yani olmak fiili anlamında olmanın her yerde eşsiz bir varlık statüsü kazandırması olacaktır. Kısacası Parfit, ışınlanmadan sonra o kişinin “kim” olacağını kategorize edilemeyeceğini ileri sürerken aynı zamanda kategorize edilebilir bir varlık olacağını da bilmektedir. “Kim?” olduğunu imleyen soru ünleminin semantik anlamda önemi olmaması, ontolojik anlamda önemi olmadığı anlamına gelmez. Tanıma bağlı olduğu haliyle varlığın kendisi sadece tanımsal bir kategorileştirmenin konusu olur. Bunun çelişkili olduğunu düşünmemek için bir sebep yoktur.

Bana göre Parfit'in savunduğu şekliyle yani ortaya çıkan kişinin ben olup olmadığına dair tanıma göre çözülemez. Zihnin yukarıdaki tanımlarına göre hareket edip onu fark etmeme yönelik duyumsamanın sadece nominal bir süreç olduğunu düşünsek bile “*ortaya çıkan kişi ben miyim?*” sorusunun cevabını verecek bir “kişiyi” kişi olarak değerlendirmek söz konusu olmayacaktır. Bu da sonuç itibarıyla soruyu baştan cevapsız bırakmak zorunda kalır. İşte bu noktada bu *kim-liğin* (I-ness) nerede bulunduğunu analiz etmek için Sider'in Perry ve Prior üzerinden eleştirdiği başka bir analogiye değinebiliriz.

88 Andre Gallois, “*Identity Over Time*”, Identity: ‘Strict’ and ‘Loose’.

Önce 20.yy'ın etkili filozoflarından Arthur Prior'ın "Tanrı'ya şükür ki sona erdi!" argümanını ele alalım. Prior'ın kendi sözleriyle:

"Biris 'Tanrı'ya şükür ki bitti!' sözünü söylendiğinde herhangi bir tarihe atıf yapılamayacak şekilde söylemiş olsun fakat bu öyle bir şey anlatır ki tarihin işin içinde olduğu herhangi bir kipsiz bağlacın kullanımı mümkün değildir. O, o hâlde kesinlikle 'Tanrı'ya şükür ki bu şeyin sonu 15 Haziran Cuma 1954'te geldi' anlamına gelmez, o anlamda ifade edilse bile (Hatta bu nedenle 'Tanrı'ya şükür ki bu şey bu sözün ifade edildiği anla aynı andadır' anlamına gelmez. Kim bu nedenle Tanrı'ya şükretsini ki?)."⁸⁹

Burada da benzer bir tabloyla karşılaşırız. Eğer kişisel özdeşlik ile ilgili yargımızda, belirli ifadelerden kaçınacak olursak -ya da bu ifadelerin indirgenemez doğaları olduğunu savunursak- varacağımız sonuç, Prior ve Parfit'te olduğu gibi zihin ve benlik kavramlarının neredeyse solipsist sayılabilecek bir kavrayış olacaktır. Bu kavrayışı Perry'nin örneğinden hareketle daha iyi anlamamız mümkündür. Filozof John Perry'nin müşteri örneğini hatırlayalım.⁹⁰ Perry bu varsayımda bir müşterinin marketten alışveriş yaparken alışveriş arabasından döktüğü şeker tanelerinin izlerine rastlar. Bu izi takip eder. Her dönüşte şeker izinin daha da kalınlaştığını anlar. Sonra şu gerçekliğe uyanır: Yakalamaya çalıştığı müşteri *kendisidir*. Sonra Perry der ki:

"Başlangıçta yırtık poşetli müşterinin bu dağınıklığı yarattığına inandım ve bunda haklıydım. Fakat bu dağınıklığa neden olanın ben olmadığına inanmıyordum. Bu inanmaya başladığım bir şeydi. Ve buna inanmaya başladığımda izi takip etmeyi bıraktım ve alışveriş arabamdaki yırtık torbayı düzenledim. İnançlarımdaki değişim davranışlarımdaki değişimi açıklıyordu."⁹¹

Sider tam bu noktada Prior'ın örneğini, Perry'ye de uygular:

"Ve biz Perry'nin örneğini, Prior'ın örneğine 'Tanrı'ya şükür ki bu dağınıklığı yaratan ben değilim' diyerek yakınlaştırabiliriz. Uzamsal örnekleme için, düşünün ki burada değil ama orada bir orman yangını çıkıyor ve ben bu durumda rahatlıyorum. Benim rahatlamamın nesnesi uzamsal dizinlerin eksik olduğu cümleleri noksan tutmama yakalanamaz, örneğin 'yangın New Mexico'da, Syracuse'da değil' demek böyledir zira belki nerede olduğumu bilmiyorumdur. Eğer uzamsal çevrem konusunda bilgisizsem yangının konumunu 'o orada, burada değil' önermesinden başka bir ifadeyle bilemem. Eğer Prior'ın bulmacasına gerçek cevap Prior'ın -geçmiş ve gelecek nesnelere ve olaylar yoktur- argümanını içerecekse o hâlde paralel örnekler de bizi diğer kişiler ve insanların var olmadığına yönelik açıkça saçma bir pozisyona koyar. Eğer hareket eden şimdi teorisenin gerçek cevabı

89 Arthur N. Prior, *Thank Goodness That's Over*, Philosophy, Cilt 34, No.128 (Haz. 1959). Kraliyet Felsefe Enstitüsü adına Cambridge University Press tarafından neşredilmiştir, 1959, 17.

90 John Perry, *The Problem of Essential Indexical and Other Essays*, Oxford University Press, New York, 1993, 33.

91 Perry, *The Problem of Essential Indexical*, 33.

olsaydı, paralel örnekler bizi ben-lik ve burada-lık kavramlarının indirgenebilir olgularını postule etmeye götürürdü”.⁹²

Konuyla oldukça ilgisiz görünen bu iki analogiden hareket ettiğimizde ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır. *Burada-lık ve ben-lik* kavramları tam olarak indirgenemez ontolojik kiplikler olduğu kabul edildiğinde Parfit, Prior ve Perry'nin ortak noktası “indeksik” tümcelerin ve kavramsal analizlerin sadece nominal belirlenimler olduğunu anlarız. Bu ise ışınlanma paradoksunu çözmez; aksine bu ilişkilerin sadece psikolojik bir yargı neticesinde olduğunu gösterir. Prior ve Perry'nin varsayımsal karakterlerinin bir an için bir tür amneziden mustarip olduklarını düşünelim. Bu durumda “alışveriş arabasından şekeri döken kişi” hariç kimse bu dağınıklığı yaratacağını bilemeyeceğinden, bu kişinin amnezi olması halinde “şekeri döken kişi John Perry değil” dememiz mi gerekecektir? Bu çıkarım ise bizi etraftaki nesnelere ve olayların varlığının mereolojik bir nihilizmine götüren absürt bir çıkarımla sonuçlanır. Bu da bizi, mantıklı bir çözüm olarak gördüğüm Dört-Boyutçu yaklaşıma götürür.

2.2. Paradoksun dört-boyutçu çerçevede çözümlenmesi

Sadece yukarıdaki sebeple zamanda özdeşliğin değişmesine başka bir açıdan değinmek gerektiği düşüncesindeyim. A nesnesinin tüm özellikleriyle bir yerden bir yere taşınması belirli bir zamansal alanda da gerçekleşecektir. Yukarıda kapsamlı bir şekilde McTaggart'ta da değindiğim gibi öncelik ve sonralık ilişkisi olmaksızın nesnenin özelliği ne olursa olsun belirli bir zamansal farktan bahsedemem.

Yukarıda Parfit'in paradoksuna ek olarak Star Trek'ten örnek vermemin sebebi de budur. Parfit, kişisel özdeşliğin “devam etmesini” bir problem olarak görürken buradaki devamlılığın esasının aslında zamana dair bir devamlılık olduğunu ihmal etmektedir. Kısacası, bir nesne ister maddi anlamda tutarlılığını korumak zorunda, isterse de psikolojik varlığını devam ettirmek zorunda olsun her iki senaryoda da devamlılığını muhakkak “zamanın içinde” sağlamak zorunda kalacaktır. Psikolojik devamlılığı Parfit'te olduğu gibi kişisel özdeşlikle bir tutmak gerekse bile bu durumu da zamanla ölçmek zorunda oluşumuz zihnin ve bilincin özdeşliğine bakış açımızı daha da genişletmemiz gerektiğinin bir göstergesidir.

O halde diyakronik bir bulmacanın aklıma gelmesi kaçınılmazdır. Bu ise hepimizin Platon'un *Parmenides* diyalogundan bildiğimiz Theseus'un gemisi sorunudur.⁹³ Theseus'un gemisi basitçe şu şekilde anlatılabilir. Geminin yüz tane payandasının olduğunu düşünelim. Bir payandası birinci yılda, diğer bir payandası takip eden ikinci yılda, son payandası olan yüzüncü payandası da yüzüncü yılında değişmiş olsun. Aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

$$n+1+n+2+n+3+\dots+n+100$$

Takip eden yıllar içinde sıfırıncı yıldan başlayarak gemi öyle bir şekilde değişmiş olacaktır ki eski gemiden hiçbir eser kalmayacaktır. O halde Theseus'un gemisi, Theseus'un gemisi *olmaya*

92 Sider, *The Four-Dimensionalism*, 20.

93 Plato, *Complete Works, Parmenides*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2015, 365.

devam eder mi? Geminin varlığının devam edip etmeyeceği sorusuna şu faraziyeyle devam edelim: Gemi 53. yılda değişmiş haliyle kalsın. Bu 53 payandasının değişmiş olduğu geri kalanların da hala aynı olduğu anlamına gelir.

Leibniz'in özdeşliğin geçişkenliği yasası (principle of transitivity of identity) gereği Theseus'un gemisi, değiştirilen gemiyle yani 53. gemiyle aynı olacaktır. Bu sonuç paradoksaldır. Sider, buna başka bir varyant daha ekler. Şimdi değiştirilen eski payandaları bir depoya koyduğumuzu ve geminin değiştirilen *tüm payandalarından* (yani 100 payandanın her birinden) yeni bir gemi yaptığımızı varsayalım. Şimdi elimizde sadece değiştirilen gemi değil ayrıca bir de eski payandalardan ayrı bir gemi oluşacaktır. Üç gemiden bahsedebiliriz. Theseus'un orijinal gemisi, değiştirilen gemi ve eski payanda gemisi.⁹⁴ Bu soruna çok farklı çözümler getirilmiştir.⁹⁵ Ancak bu çözümlerin pek çoğunun yukarıda bahsini ettiğimiz dört-boyutçu uzay zaman sarmalı teorisi ile önerilen çözüm kadar ontolojik tutarlılığının olmadığını ve eninde sonunda Leibniz'in özdeşlik ilkesine takılmadan cevap veremeyeceğini düşünüyorum.

Sider'in bu konudaki cevabı da bu doğrultudadır. Gemiden ne anladığımıza bağlı olarak değişen bir cevap vardır. Yukarıda gemi örneğini verdiğimizde geminin 53. yılda değiştiği halinin sıfırıncı yılda değiştiği hal ile özdeş olmadığını göstermiştim. Burada ise mesele bunun *geminin kendisine* uygulanıp uygulanmayacağıdır⁹⁶. Theseus'un gemisi tıpkı değiştirilen parçalarının yer değiştirmesinde olduğu gibi başka uzay zaman sarmalları içinde farklı özdeşlikler oluşturur. O halde Sider'in dediği gibi eğer geminin aynı payandaları taşıması gerektiği fikrindeysek yeni payandaları taşıyan geminin orijinal gemi yani Theseus'un gemisiyle özdeş olduğunu düşünürüz⁹⁷. Sider buna ek olarak hangi uzay zaman sarmalının gemi olarak sayılacağına kesin olamayabileceği cevabını da ekler⁹⁸. Sider'in cevabı buna bağlı olarak şöyledir: Dünya (âlem) uzay zaman sarmallarının içindedir ve metafiziksel olarak bu bulmaca çözülsede cevabımıza bağlı olarak geriye tek bir sorun kalır; hangi *kavramsal (conceptual)* uzay zaman sarmalının gemi sayılacağı sorundur bu⁹⁹. O halde diyebiliriz ki Theseus'un gemisi, sonraki gemilerle (ve hatta Sider'in bulmacaya eklediği değişen gemiyle de birlikte) özdeş değildir; her biri kendi dört boyutlu uzay zaman sarmalı içerisinde ayrı varlıklar oluştururlar. Geminin parçaları da değiştiği oranında değişeceği gibi özdeşlik yasası da çiğnenmiş olmayacaktır.

Işınlanma paradoksunda da benzer bir durumu düşünmek zor değildir. Benliğimi oluşturan tüm parçalar (ve kendimin mutlak nesnel ve öznelliği) birbiriyle özdeşliğini kaybetmeksizin zamanda da aynı gerçeklikle mevcuttur. A noktasından B noktasına ışınlandığımızda iki nokta arasında ışınlanma *süresince* yaşadığım zamansal aralık aynı şekilde uzay zaman sarmalına dâhil olduğu müddetçe tıpkı A ve B uzamsal konumlarında olduğu gibi A ve B zamansal konumlarında da özdeşliğimi devam ettiririm.

94 Sider, *Four Dimensionalism*, 7.

95 Gallois, "Identity Over Time".

96 Sider, *Four Dimensionalism*, 9.

97 Sider, *Four Dimensionalism*, 9.

98 Sider, *Four Dimensionalism*, 9.

99 Sider, *Four Dimensionalism*, 9.

Burada şöyle bir itiraz dile getirilebilir; insan bilincinin sürekliliği ve devamlılığını sağlayan mekanikler herhangi bir cisimden ve hatta etrafımızda gördüğümüz başka bir canlıdan farklıdır. Theseus'un gemisi, bir bisikletin tekerleği veya bir yıldızın çekirdeği ile insan bilinci arasında fark vardır. Bu da göstermeye çalıştığım gibi hem bilince dair demet teorisi hem de bu probleme çözüm getiren şimdilik açısından bilincin değişimine dair soruyu tekrar varsaymasını gerektirir. Eğer zaman içinde nesnelere ele alırsak, insan bilincinin diğer nesnelere hiyerarşik olarak farkını *zamanın geçişi* içinde göstermek mümkün değildir.

Yukarıda Sider'in Perry ve Prior'a yönelik eleştirisinin ve benim de savunduğum dört-boyutçu düşüncenin merkezinde tam olarak bu vardır. Benim *burada* ve *şimdi* olmam ile gemi payandasının *burada* ve *şimdi* olması arasındaki farkı tayin eden semantiği oluşturan referans ve ilişkilerin nedensellik bağlarını gösterdiğimiz sürece aradaki fark, tıpkı Sider'in "Sirakuzadaki Yangın" örneğinde tanımladığı gibi uzay zamanın herhangi bir noktasında "indirgenebilmesi" ile açıklanabilir.

Yine Sider'in başka bir çalışmasından bir örnekle bunu göstermek mümkündür. "Abraham Lincoln uzundu" demek Sider'a göre, "geçmişin neredeyse ancak tam olarak doğru olmadığı bir betimlemesidir."¹⁰⁰ Çünkü şimdiciye göre Lincoln artık *var olmadığına* göre bu gibi doğru tikel önermeleri Lincoln'ü tarif etmek için kullanmak imkânsızdır. Ancak Sider'in dediği gibi şimdici, "ABD'nin Başkanı, özgürlük bildirgesini imzalayan kişi" gibi ifadelerle doğruluk değerini yakalayabilir."¹⁰¹ Bu şekilde bu, Lincoln var olmasa bile günümüze kadar gelen bir şekilde onun etkisini anlamamızı sağlar. ABD'nin şu anki halinden Lincoln'e kadar bir *bağlayıcılık* (*supervenience*) kurmamızı sağlayan budur. Sider'in *yarı-doğru* dediği bu ifadelerin her biri her ne kadar doğruyu tanımlamada başarılı olsa da¹⁰² sorun tümel önermelerin evetlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Mesela;

$$(GEÇMİŞ) \forall x(Fx \rightarrow Gx), \forall x(Gx \rightarrow Hx) \therefore \forall x(Fx \rightarrow Hx)$$

Birinci derece mantıkta formüle edilen bu önerme yani "Tüm insanlar ölümlüdür, Sokrates de insandır, O halde Sokrates ölümlüdür" doğru bir önermedir. Ancak geçmiş kipiyle ifade edildiğinde Sokrates'in insan *olduğunu* ve şu an *var olmadığını* düşündüğümüzde onu bu önermede tanımlamamız imkânsız hale gelecektir. Geçmiş kipini ortadan kaldırmak gerekmektedir.

Şimdi bunu ışınlanma üzerinden düşünelim. Örneğimizde x kişisi ışınlanıyor ve Parfit'in iddia ettiği gibi, kim olduğunun önemi olmadığı düşünülüyor olsun.

$$\exists x(Fx \rightarrow \neg Fx).$$

Yani x kişisi, ışınlanma makinesinden x olmayan bir kişi olarak çıkıyor. Bu kişiye y kişisi diyelim.

100 Theodore Sider, *Presentism and Ontological Commitment*, The Journal of Philosophy Cilt XCVI, Sayı.7, Haziran 1999, 332.

101 Sider, *Presentism*, 332.

102 Sider, makalesinin sonunda *yarı-doğru* bulduğu bu tür şimdici ifadelere saygı duyulması gerektiğini söyler. Sider, *Presentism*, 347.

$\exists x(Fx \rightarrow Gy)$.

Önermemizi şöyle kuralım:

$\exists x(Fx \rightarrow \neg Fx) * \exists x(Fx \rightarrow Gy)$

Bu durumda x kişinin olmadığı kişi ile y kişinin *aynı* olduğu sonucuna varmak gerekir.

$\exists x(Fx \rightarrow \neg Fx) * \exists x(Fx \rightarrow Gy) \therefore \exists x(Fx \rightarrow Fy)$

Ancak bu ifadelerden sadece birisi doğru olabilir. O kişi x olmayan bir kişi mi yoksa y (ve hatta *tüm x'ler için başka bir varlık olarak*) mi olduğunun önemli olup olmadığı işte bu noktada değişir; onu *tanımlayan* bir tözü bilebilmeliyim ki o kişinin o olduğunu gösterebileyim. Ancak yukarıda gösterdiğim gibi o kişinin tanımlandığı kişinin şu ya da bu kişi olması *fark etmiyorsa* her iki önerme de eşdeğerdir. Fakat fark etmediğini söylemek, en baştan Sider'in dediği gibi bir varlığın *kişi* olduğuna dair kavramı bile tanımlamaya yetmez.¹⁰³ Önermenin her iki bileşeni de “ve” bağlacı ile bağlı olduğundan ve birinci ardışık önerme ($\exists x(Fx \rightarrow \neg Fx)$) yanlış olduğundan üçüncü şıkkın yanlış olması gerekir.

Yukarıda bir şeyin aynı anda hem kendisi hem de başkası olamayacağına yönelik özdeşlik yasasından bahsetmiştim. Eğer kişi özdeşliğini bu bağlamda koruyamıyor olursa ışınlanma örneğine gitmeye dahi gerek kalmaz; bir kişinin on sene önceki hâli kendisiyle özdeş olmadığı için onun on sene önceki halinin şimdiki hâliyle *aynı* olduğunu söylemek imkânsız hale gelecektir. Bu ise, özdeşliğin korunmasını sağlayan bir tözün varlığı varsayılmaksızın özdeşlik yasasının ihlaline ve çelişkiye götürür.

Farklı bir görüş açısından olsa da Seyfettin Kuşçu'nun bu konudaki bir makalesinde de buna değinilmiştir. Kuşçu'nun sözleriyle;

“Dolayısıyla demet kuramlarının yanlış bir metafizikten kurtulmak yolunda attığı adımların başka bir tartışmaya yol açtıklarını yani özellikler arası bir hiyerarşinin nasıl kurulacağına belirlenmesinin gerektiğini görüyoruz.”¹⁰⁴

Bu sorun ise nesneye atfedilen yüklem ve özelliklerin (Lincoln'un uzun olması gibi) demet teorisi açısından nasıl bir sistematik içerisinde ele alınmaları gerektiği sorununu doğurur. Bir varlık olarak eğer tözden yoksunsa, varlığa gelebilmesi için hangi özellikleri seçmek gerekir? “Yeşil bir elmayı” düşünebilmek için yeşil özelliğinin onda *zorunlu* olması gerekmez; ama yeşilliğin diğer hangi özelliklere göre “üstün” olduğu sorusu ortaya çıkar.

Bu iki eleştiriyi birlikte ele almak gerekir. Dolayısıyla özdeşliğin zamanla değişiminden bahsedebilmem için özdeşliği temellendirebilecek bir tözün bulunması gerekir; bu doğrultuda dört-boyutçu çözüm, Parfit'in önerdiği çözümden farklıdır. Parfit burada ontolojik olarak

103 Sider, *Four-Dimensionalism*, 146.

104 Egemen Seyfettin Kuşçu, “Cambridge Değişimi ve bir Zorunlu Soru: Bir Nesne Olmak Ne Demektir?”, *Felsefe Arkivi*, Istanbul University Press, Sayı 53, 2020, 20.

betimleyici metafizik ile sorunu tanımlamıştır. Oysaki dört-boyutçu yaklaşım bundan farklı olarak her bir zamansal “konumda” farklı özdeşliklerin olduğunu kabul eder.

Sonuç

Hiç şüphesiz çoğu metafiziksel sorun ve problematikte olduğu gibi ışınlanma paradoksunun çözümü de zor ve tek yönlü bir çerçevede ele alınamayacak kadar çok yönlü bir sorundur. Bilindiği gibi Einstein’ın özel görelilik kuramı ile kuantum alan kuramları birbiriyle henüz senkronize olamayacak kadar girift sorunları içermektedir. Bu bağlamda zihnin kuantum alanında nasıl bir yapı izlediğinin şimdiki bilimsel olanaklarla bilinmemesi gibi pek çok bilimsel teori eksikliklerini de bu tabloya ekleyebiliriz. Göstermeye çalıştığımız şey bu noktada dört-boyutçu uzay zaman görüşünün sadece zaman felsefesinde değil aynı zamanda zihin felsefesinde de uygulanabilir olduğu fikridir. Bu ise sadece elimizdeki makaleyle açıklanabilecek kadar basit bir sorun değildir.

Zamanın algısına dair tüm gerçekliğin sadece şimdide olduğunu düşünüyorsak Parfit’te olduğu gibi kişisel özdeşliğin nasıl transfer edildiği *non-necessario* sorun teşkil etmek zorunda değildir. Elbette ki her iki fikri ayrılık yine zorunlu olarak felsefenin farklı alanlarında birbirine karşı kulvarlarda olmak zorunda değildir. Ancak ontolojik olarak meseleyi anlamanın önemi adına kesin çizgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeplerle dört-boyutçu zaman anlayışının Theseus’un gemisi ve daha pek çok örnekte gördüğümüz gibi ışınlanma paradoksunu çözebileceğini düşünüyorum.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

- Balashov, Yuri. *Persistence&Spacetime*, Oxford University Press, New York, 2010.
- Bardon, Adrian. *The Future of Philosophy of Time*, Routledge Studies of Metaphysics, New York, 2012.
- Bardon, Adrian. *Zaman Felsefesinin Kısa Tarihi*, çev. Özgür Yalçın, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- Bennett, H. Charles. *Teleporting an Unknown Quantum State via Dual Classical and Einstein-Podolsky-Rosen Channels*, Aralık 1992, *Physical Review Letters* Cilt 70.
- Bodhi, Bhikkhu. *The Connected Discourses of The Buddha: A New Translation of the Samyutta Nikaya*, Wisdom Publications, 2000, USA.
- Chisholm, Roderick M. *Person and Object: A Metaphysical Study*, Open Court Publishing Company, GB, 1979.
- Craig, William Lane& Smith, Quentin. *Einstein, Relativity and Absolute Simultaneity*, Routledge, New York, 2008.
- Gallois, Andre. “*Identity Over Time*”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/identity-time/>>

- Hume, David. *A Treatise of Human Nature*, The Floating Press, 2009.
- Freeman, Edward. *On McTaggart's Theory of Time*, History of Philosophy Quarterly, Cilt 27, No. 4.
- Frege, Gottlob. *Über Sinn und Bedeutung*, *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik*, 1892, NF-100.
- Hawley, Katherine. *How Things Persist*, Clarendon Press, Oxford, 2001.
- Heller, Mark. *Temporal Parts of Four Dimensional Objects*, Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition içinde, Cilt 46, No.3.
- Inghthorsson, Rognvaldur. *Understanding McTaggart's Paradox*, Metaphysics in the Post-Metaphysical Age Vol. II.
- Perry, John. *The Problem of Essential Indexical and Other Essays*, Oxford University Press, New York, 1993.
- Kuşçu, Egemen Seyfettin. "Cambridge Değişimi ve bir Zorunlu Soru: Bir Nesne Olmak Ne Demektir?", *Felsefe Arkivi*, İstanbul University Press, Sayı 53, 2020.
- Leibniz, Gottfried W. *Discourse on Metaphysics*, Oxford Clarendon Press, çev. Gonzalo Rodriguez-Pereyra.
- Markosian, Ned. "Time", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/16/05/2020/> (giriş tarihi 23.01.2022).
- McTaggart, Ellis, J. *The Unreality of Time*, *Mind A Quarterly Review of Psychology and Philosophy*, Cilt XVII, 1908.
- McTaggart, Ellis, J. *The Nature of Existence*, Cilt I, Cambridge At The University Press, 1921.
- Parfit, Derek. Divided Minds and Nature of Persons, (<https://philarchive.org/rec/PARDMA>) (Giriş tarihi 26.01.2022).
- Plato. *Complete Works, Parmenides*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2015.
- Prior, Arthur N. "Thank Goodnes That's Over", *Philosophy*, Cilt 34, No.128 (Haz. 1959). Kraliyet Felsefe Enstitüsü adına Cambridge University Press tarafından neşredilmiştir, 1959.
- Sider, Theodore. *Four-Dimensionalism: An Ontology of Persistence and Time*, Clarendon Press, 2001, Oxford.
- Sider, Theodore. Presentism and Ontological Commitment, *The Journal of Philosophy*, Cilt XCVI, Sayı: 7, Haziran 1999.
- Turetsky, Philippe. *Time*, Routledge, USA, 1998.
- Yalçın, Şahabettin. "Hume ve Bellek", ed. İlhan İnan, *Felsefe Tartışmaları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Sayı 32, İstanbul, 2004.

